

Ensiapua akuuttiin kielentarpeeseen: Toisto-metodi vastaanottokeskusten suomen opetuksessa

Saara Huilla, Tapani Möttönen ja Maria Ahlholm

Tehokas ja hyvin järjestetty kielenopetus on keskeinen osa turvapaikanhakijoiden kotouttamista, mutta miten järjestää opetus tilanteessa, jossa tarvitaan nopeaa, vapaaehtoistyöhön perustuvaa kielellistä ensiapua? Helsingin yliopiston opettajaopiskelijoiden kurssityöstä syntynyt Toisto-menetelmä on vastaus tähän haasteeseen.

Toiston taustaa

Syyslukukauden 2015 alkaessa harva oli perillä Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden määrästä tai siitä, miten paljon tilanne oli lyhyessä ajassa muuttunut. Tilanteesta olivat kiinnostuneita myös pedagogiset opintonsa juuri aloittaneet Helsingin yliopiston S2-opettajaopiskelijat. Opiskelijaryhmän ainedidaktikko, dosentti Maria Ahlholm (ent. Kela) jakoi ryhmän kanssa huolensa vastaanottokeskusten suomen kielen opetuksesta. Samassa yhteydessä hän esitteli myös lyhyesti suoraviivaista ryhmämuotoisen kielenopetuksen tapaa, jossa puheen ja kuvien avulla harjoitellaan yksinkertaista käyttökieltä.

Kävi ilmi, että virallinen suomen kielen opetus Helsingin seudun hätämajoituspisteissä asuville turvapaikanhakijoille oli kilpailutuksen vuoksi jäämässä tauolle syyskuun puolivälistä alkaen koko loppuvuodeksi. Tilanne oli järjetön. Sodan keskeltä paenneet turvapaikanhakijat tarvitsivat tehokasta kotouttavaa opetusta, jonka avulla he voisivat

tuntea myös jonkinlaista hallinnan tunnetta pelon ja epävarmuuden määrittämässä elämässään. Sen sijaan tarjolla olisi odottelua, kun opetusta järjestettäisiin taloudelliset kriteerit edellä.

Suomen kieli sanoo tervetuloa

Maria Ahlholm esitti ainedidaktiikan kurssin edetessä tarjouksen. Mitä jos kurssin voisikin suorittaa niin, että siitä olisi aitoa apua kielenopetusta tarvitseville? Kurssin voisi edelleen suorittaa perinteiseen tapaan, mutta vaihtoehtona olisi tehdä jotakin, joka parantaisi edes aavistuksen vastaanottokeskusten tilannetta. Kehiteltäväksi voisi ottaa esimerkiksi opetustuokion, joka sopisi vapaaehtoistyöntekijöille ja turvapaikanhakijoille riippumatta heidän monenlaisista taustoistaan.

Syyskuun alkuun mennessä koko S2-ryhmän toiminta oli järjestynyt uudelleen. Opiskelijat olivat yhdessä Ahlholmin kanssa kehittäneet mallin suomen kielen alkeisoppituokiolle, jonka vapaaehtoistyöntekijä voisi vetää pienryhmälle toistoon ja yksinkertaisiin tulostettaviin kuviin turvautuen. Opiskelijat valmistelivat mallin mukaisia tuokioita pareittain, piirsivät opetuskuvia ja hioivat tuokioiden käsikirjoituksia. Kurssin hyvin käytännönläheinen luonne alkoi hahmottua viimeistään, kun ensimmäisiä tuokioita pilotoitiin S2-alan kokeneiden ammattilaisten toimiessa kommentaattoreina.

Tuokiot ja niiden perustana oleva malli kehitettiin alun perin Arthur Curranin (1976) luoman Community Language Learning -menetelmän (CLL) pohjalta (Anderson & Larsen-Freeman 2011). S2-opiskelijoiden ryhmä oli innostunut tuosta Ahlholmin esittelemästä, oppilaiden itse määrittelemiin tuntitavoitteisiin perustuvasta menetelmästä. Kehitteillä olevilla tuokioilla oli kuitenkin selvästi oma luonteensa, sillä tuokiot olisivat käyttövalmiita kokonaisuuksia, jotka kielioppaaksi kutsuttu vapaaehtoistyöntekijä voisi sellaisinaan tarjoilla pienryhmälle tulostettavan materiaalin avulla. Kukin tuokio rakentuisi jonkin tietyn arkisen aihepiirin ja siihen liittyvien ilmausten ympärille: sanoja, fraaseja ja paljon toistoa – oppiminen ei vaatisi välikieltä eikä edes kirjoitustaitoa.

Tuokioiden oli alusta saakka tarkoitus päätyä mahdollisimman laajaan käyttöön. Käsillä olikin nyt kokonainen menetelmä, joka tarvitsi nimen ja jakelukanavan. Nimikysymykseen löytyi vain yksi vastaus: toistoon perustuvan menetelmän kuuluisi olla nimeltään Toisto. Nimeä tärkeämpää oli kuitenkin menetelmän saatavuus. Tuokioiden käyttöönotto perustui valmiisiin materiaalipaketteihin, joten menetelmä tarvitsi kotisivut pakettien lataamista ja tulostamista varten. Toisaalta pelkät verkkosivut

eivät riittäisi, ellei tieto menetelmän olemassaolosta ja sen käyttöönoton perusteista saavuttaisi kentällä toimivia vapaaehtoistyöntekijöitä.

Toisto-menetelmän jatkon ratkaisi lopulta oikeiden yhteistyötahojen löytyminen. Opetuspelejä kehittävä WordDive tarjoutui rakentamaan Toiston verkkosivut, ja Kirkon Ulkomaanavun alaisuuteen kuuluva Opettajat ilman rajoja -verkosto puolestaan tarjoutui auttamaan menetelmän viemisessä vapaaehtoistyöntekijöiden pariin. Kun Toiston verkkosivut olivat marraskuun lopussa S2-ryhmän ja WordDiven uurastuksen jälkeen toimintavalmiit, oli selvää, että kurssityöstä oli kehittynyt yhteiskunnallisesti merkittävä hanke. Hanke ja verkkosivut jakoivat nyt nimen, joka kuvasi menetelmän kehittämistä ohjanneen tausta-ajatuksen: Suomen kieli sanoo tervetuloa.

Toiston luonne

Hankkeen sivut suomenkielisanootervetuloa.fi eivät ole vain käyntikortti vaan menetelmän keskeinen työväline. Sivustolla esitellään kymmenen opetustuokion ohjeistettu kokonaisuus valmiine tulostettavine materiaaleineen. Kukin tuokio muodostaa sivustolla itsenäisen kokonaisuuden, johon kuuluu mallivideo, kirjallinen ohje ja materiaalit. Tuokioiden kielellinen sisältö koostuu fraaseista ja sanoista, joita harjoitellaan käyttämään suullisesti samalla niihin liittyvää toimintaa simuloiden. Koska tuokioista on kokonaan karsittu sääntöpohjainen kieliopin opetus, ei tuokioiden järjestyksellä ole väliä, vaan vapaaehtoinen kieliopas voi valita tuokion täysin oman tilannetajunsa mukaan.

Opetus perustuu kokonaan toistoon ja tulostettaviin materiaaleihin. Esimerkiksi tuokiossa "Ostan kaksi leipää" valitaan ruokakuvia, toistetaan ruoka- ja lukusanoja ja yhdistellään niitä "ostan"-fraasiin. Kunkin tuokion teema ja opittava sisältö on rajattu tarkkaan niin, että jokainen pystyy harjaannuttamaan konkreettista puhuttua käyttökieltä ilman koulutaustaa tai yhteistä kieltä. Tuokiot on suunniteltu lähtökohtaisesti kahden kielioppaan vedettäväksi. Toinen kieliopas ohjaa ryhmän toimintaa, toistattaa valittuja ilmauksia ja vastaa siirtymistä tuokion eri vaiheiden välillä. Toinen kieliopas puolestaan toimii "puhuvana sanakirjana": ryhmä sopii merkistä, yleensä puhuvan sanakirjan käden koskettamisesta, johon puhuva sanakirja reagoi toistamalla tarvitun ilmauksen. Näin kielenoppijan ei tarvitse luovuttaa ilmauksen unohtuessa, ja tuokio voi jatkua pysähdyksittä.

Toisto-menetelmän perustana oleva CLL (Anderson ja Larsen-Freeman 2011) rakentuu oppilaiden itsenäisen tavoitteenasettamisen ja tiedonhankinnan varaan. Toisto lainaa

CLL:ltä pienryhmämuodon ja oppijan omaa aktiivisuutta korostavan asetelman: oppija joutuu itse puhumaan, käymään rajattuja keskustelunpätkiä ja tarvittaessa turvautumaan puhuvaan sanakirjaan. Kieliteoreettinen näkemys on käyttöperustainen, ja lähimmäksi Toistoa tulee käyttöperustaisista kieliopista konstruktiokielioppi (esim. Goldberg 1995). Se lähestyy kielen rakenteita (kuten morfeemit, sanat ja syntaktiset kokonaisuudet) merkityksellisinä kokonaisuuksina, jotka opitaan tehokkaimmin luonnollisissa käyttöyhteyksissään.

Toiston tavoitteena on funktionaalinen kielitaito. Tuokioissa pyritään siihen, että kieli toimii ensisijaisesti kommunikaation välineenä, vaikka se olisi vain yksittäisiä fraaseja. Siten kieliopillinen ja sääntöpohjainen opettelu rajautuvat Toistoa pitkäjänteisemmän kielenopiskelun piiriin. Toistossa kielenoppijaa totutetaan uudelleenlaiseen oppimistapaan, jossa opeteltavat ilmaukset ja ilmaustyypit on tarkoitus saada sellaisenaan kielenoppijoiden jokapäiväiseen käyttöön. Kun rohkeus käyttää kieltä autenttissa tilanteissa on syntynyt, itse käyttö alkaa palvella kieliopillisen kielenhallinnan kehittymistä.

Toiston tie vastaanottokeskuksiin

Suomen kieli sanoo tervetuloa -hankkeen alkuperäinen tavoite oli, että itseopiskeluun tottunut vapaaehtoistyöntekijä voi ruveta kielioppaaksi verkkosivuston avulla jopa ilman muuta tukea. Yhteistyö Opettajat ilman rajoja -verkoston kanssa osoitti kuitenkin pian, että useimmat uudet kielioppaat hyötyvät kasvokkain tapahtuvasta perehdytyksestä. Olennainen osa hanketta onkin ollut vapaaehtoisille kielioppaille suunnatut koulutukset, joita hankkeessa työskentelevät opiskelijat ovat järjestäneet ympäri Suomea.

Helsinki, Espoo, Vantaa, Tampere, Vaasa, Mikkeli, Lahti, Turku, Keuruu, Liminka ja Rauma ovat jo saaneet omat Toisto-koulutuksensa, ja uusia koulutuksia järjestetään, kun pyyntöjä ilmestyy hankkeen sähköpostiin. Koulutusten alettua marraskuussa on koulutuspyyntöjä tullut enemmän kuin on löydetty kouluttajia, ja heti ensimmäisessä koulutuksessa Helsingin Bulevardilla väki täytti tilat äärimilleen. Tähän mennessä koulutettuja kielioppaita on yli 500. Toisto-koulutusten kysyntä ei tullut kuitenkaan hankkeelle täytenä yllätyksenä. Vastaanottokeskusten arki on monella tapaa riippuvaista vapaaehtoistyöntekijöiden avusta, mutta vapaaehtoisten kielenopetuksen järjestämiseen ei ole ollut systemaattista, vaihtuviin ihmisiin ja tilanteisiin sopivaa työkalua.

Miksi Toistoa?

Toiston suosio vapaaehtoistyöntekijöiden keskuudessa kertoo tietysti vastaanottokeskusten tarpeesta mutta myös siitä, että menetelmä on onnistuttu todella kehittämään kyseiseen tarpeeseen sopivaksi. Menetelmä rakentuu konkreettisista ilmauksista, toiminnallisesta kielenkäytöstä ja mallintavasta ohjeistamisesta kieliopin tai harjoitusten selittämisen sijaan. Sitä leimaa yhtäältä suoraviivaisuus ja toisaalta havainnollisuus, joka on välttämätöntä kaikelle sellaiselle kielenopetukselle, jossa ei voida turvautua välikielen apuun. Tuokiot ovat siten konkreettisia paitsi kielenoppijoille myös kielioppaille itselleen. Samalla menetelmä rajaa ulkopuolelleen systemaattisen ja varsinaiseen kielitaitoon tähtäävän opetuksen. Toisto luo kielitaidolle hyvän perustan, mutta se on sovitettu turvapaikanhakijan sirpaleiseen elämäntilanteeseen siten, että opettavat sisällöt ovat suoraan johonkin konkreettiseen ja rajattuun tilanteeseen istutettuja. Jotkut kielioppaista ovat luonnehtineet menetelmää kutakuinkin ainoaksi mahdolliseksi tavaksi opettaa suomen kieltä tilanteessa, jossa opiskelijat vaihtuvat lähes joka tunti.

Menetelmäkeskeinen kielenopetus ei ole tavallista suomen kielen opetuksessa. Tyypillisesti suomalainen opettaja on hyvin koulutettu ja itsenäinen toimija, joka on tottunut itse muokkaamaan omat menetelmänsä. Yleensä metodeilla ei ole nimiä, vaan työssä hioutunut opettaja yhdistelee erilaisia vaikutteita omalla tavallaan ja intuiotensa mukaan toimiviksi kokonaisuuksiksi. Toiston selkeys ja tarkkarajaisuus kertookin juuri siitä, kenelle menetelmä on tarkoitettu. Tavoitteena on kannatella kenties epävarmaa kieliopasta, joka ei ole perehtynyt kielenoppimiseen tai opettamiseen. Toiston taustalla vaikuttava CLL-menetelmä pohjaa ajatukseen, että ihminen oppii kieltä koko persoonallaan (whole-person learning, Curran 1972), joka on puolestaan kiinteässä yhteydessä sosiaalisiin tilanteisiin ja yhteisöihin. Oppiminen ei siis tapahdu eristyksissä eikä pelkästään ihmisen älykkyyden alueella. Oppilaan tunnetilat ovat kokoaikaisessa vuorovaikutuksessa hänen älyllisen oppimisensa kanssa, ja ne huomioonottamalla opettaja voi helpottaa ja tehostaa oppilaan oppimista.

Uuden kielen oppiminen ei ole helppoa. Erityisesti aikuisesta oppijasta voi uuteen kieleen liittyvä avuttomuus tuntua jopa alentavalta, kun edes yksinkertaisten intentioiden ilmaisuun ei löydy sanoja. Kielenoppija joutuu ikään kuin taantumaan lapsen tasolle. Jos oppija on ahdistunut tai epävarma, hän ei kykene heittäytymään ja antamaan parastaan harjoituksessa. Toiston opetustuokioissa luodaan tarkoituksenmukaisesti tilanteita, joissa kielellä tehdään yksinkertaisia mutta merkityksellisiä asioita: mennään, tullaan, esittäydytään, kysytään ja ostetaan. Puhuva

sanakirja reagoi oppijan merkkiin ja antaa tarvittaessa malli-ilmaisun, mutta pysyttelee muuten oppijan toiminnan taustalla. Näin kielenoppijan on mahdollista olla harjoituksen aktiivinen toimija. Toiminnalle vain luodaan riittävät kielelliset edellytykset ja turvallinen ja kannustava ilmapiiri.

Toistuminen ja toistaminen ovat kielen oppimisen välttämättömiä osatekijöitä ja normaali osa päivittäistä vuorovaikutusta, mutta tämä unohtuu herkästi vuorovaikutuksellisessa kielenopetuksessa. Toiston oppitunneilla tuodaan keskiöön tosielämän sosiaalinen toisto. Tuokiolle rajattuun minuuttimäärään mahdutetaan kullekin oppijalle mahdollisimman monta suullista kielellistä tekoa. Tämä osaltaan rakentaa menetelmään kuuluvaa turvallisuutta ja konkreettisuutta: kuka tahansa pystyy toistamaan ja olemaan siten aktiivinen oppija.

Toisto herättää kysymyksiä

Mitä enemmän hankkeessa on koulutettu kielioppaita, sitä enemmän on noussut myös kysymyksiä menetelmän luonteesta. Tämä on paitsi ilmeistä myös toivottua, sillä Toistosta on haluttu alusta saakka tehdä mahdollisimman yhteisöllinen projekti. Viime kädessä vain Toistoa hyödyntävät vapaaehtoiset kielioppaat tietävät, kuinka hyvin menetelmä toimii, ja ilman heidän palautettaan menetelmän jatkokehittäminen olisi arvailun varassa. Uusien tuokioiden luominen ja vanhojen hiominen kentän palautteen perusteella onkin alusta saakka katsottu luontevaksi jatkoksi hankkeen perustavalle vaiheelle.

Koulutuksissa on usein noussut esiin epäilyjä suullista metodia kohtaan. Tottumus kirjoittamiseen ja lukemiseen painottuvaan kielenoppimistapaan on kulttuurissamme niin vahva, että heittäytyminen pelkän suullisen vuorovaikutuksen varaan voi ymmärrettävästi tuntua vaikealta. Kielioppaiden palaute kuitenkin kertoo, että menetelmä toimii. Paitsi että kielenoppijat oppivat käyttämään valittuja fraaseja tuokioiden aikana, samoja ilmauksia kuulee käytössä vastaanottokeskusten käytävillä. Kielioppaitten kokemuksista ei ole toistaiseksi koottu systemaattista katsausta, mutta satunnainen näyttö on vahvan positiivista.

Kun Toisto on saanut vapaaehtoiset epäilyistä huolimatta innostumaan, on herännyt huoli siitä, mitä vapaaehtoisuuteen perustuva menetelmä tarkoittaa koulutetun S2-opettajan kannalta. S2-opetusta on Suomessa kehitetty viime vuosina kilpailutuksen ehdoilla, mikä on tarkoittanut epävarmuutta ja irtisanomisista opetuskentällä, jossa hyvä työ rakentuu pitkäjänteisyyden varaan. Toiston kehittämistä on kuitenkin alusta saakka

ohjannut tinkimätön näkemys siitä, että kehitetyt tuokiot rakentuvat systemaattisen kielitaidon opetuksen esivaiheeksi, ei sen korvaajaksi. Koko menetelmän rakentuminen irtonaisten tuokioiden varaan määräytyy realiteeteista käsin, joita ovat vastaanottokeskusten rajalliset resurssit, turvapaikanhakijan sirpaleinen arki ja vapaaehtoistyöntekijät, joilla ei ole pedagogista koulutusta. Näin Toisto tarjoaa kielenopetuksen ensiapua ja samalla tietoisesti välttää astumasta ammattiosaamista vaativan kielenopetuksen osa-alueelle. Yhteiskunnalla on velvollisuus tarjota asianmukaista kotouttavaa koulutusta turvapaikanhakijoille, eikä Toisto tee mahdolliseksi tämän velvollisuuden väistämistä vapaaehtoistyöntekijöiden voimin.

Toisto jatkuu

Suomen kieli sanoo tervetuloa -hanke jatkuu, ja samoin jatkuu Toisto-menetelmän ja sen ympärille rakentuneen vapaaehtoistyön kehittäminen. Vapaaehtoisten kiitollinen ja mietitty palaute tekevät nöyräksi. Hankkeen painopiste onkin muuttunut siten, että kentällä toimivien kielioppaiden näkemyksiä hyödynnetään suoraan uusien tuokioiden ja materiaalien kehittämisessä. Myös vanhojen tuokioiden ohjeistusta tarkennetaan ja hiotaan palautteen perusteella. Käytännön kokemus tarjoaa useimmiten parhaan ratkaisun käytännön luomaan ongelmaan. Hankkeessa on yksinomaan kannustettu menetelmän joustavaan käyttöön, millä hanke pyrkii jatkamaan S2-kentän avoimuuden ja materiaalien jakamisen perinnettä. Pääasia on, että opetus ja vuorovaikutus toimivat. Jatkossa Toiston materiaaleja on tarkoitus kehittää siten, että ne entistä avoimemmin rohkaisevat kokeilemaan, muuntelemaan ja ratkomaan oppituokioiden ongelmia omaehtoisesti.

Tätä kirjoitettaessa yhdeksän uuden tuokion kuvaukset ovat juuri valmistuneet. Näissä tuokioissa on otettu huomioon muun muassa eri kohderyhmät, kuten naiset ja nuoret. Palautetta ja ehdotuksia uusiksi tuokioiksi kerätään kuitenkin koko ajan. Samalla hankkeessa kehitetään Toisto-menetelmän erilaisia sovelluksia: Toistoa pyritään muun muassa yhdistämään liikunnanopetukseen ja suomen kielen äännejärjestelmän opetteluun. Toisto-hankkeen ja koko Suomen kieli sanoo tervetuloa -verkoston toiveena on, että menetelmä jatkaa elämäänsä ja leviää. Hankkeessa työskennellään sen eteen, että Toisto vastaisi kielenoppijan tarpeita entistä paremmin ja että menetelmä löytäisi tiensä sinne, missä sitä tarvitaan. Samalla pidämme osaltamme huolta siitä, että Toisto esimerkillään selkeyttää pikemmin kuin hämärtää vapaaehtoistyön ja ammattimaisen kielenopetuksen rajaa.

Suomen kieli sanoo tervetuloa -hankkeella on kotouttamispolitiikasta ja tämän

toteuttamisesta vastaaville poliitikoille ja virkamiehille haaste. Toistoa tai muuta menetelmää käyttävät vapaaehtoiset kielioppaat tekevät tärkeää työtä, mutta heidän avullaan suomen kieleen tutustuneiden turvapaikanhakijoiden on vastaisuudessa päästävä varsinaisen kielenopetuksen piiriin. Jos Toisto voi olla merkityksellinen osa tätä kokonaisuutta, se on parasta, mitä hankkeeseen osallistuneet sadat ihmiset voivat työltään toivoa.

Saara Huilla on S2-opettajaopiskelija ja projektityöntekijä Suomen kieli sanoo tervetuloa -hankkeessa.

Tapani Möttönen on tuntiopettaja, kielentutkija ja projektityöntekijä.

Maria Ahlholm on dosentti, yliopistonlehtori Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.

Lähteet

Anderson, Marti & Diane Larsen-Freeman 2011: Techniques and Principles in Language-Teaching. (Kolmas painos.) Oxford University Press, Oxford.

Curran, Charles Arthur 1972: Counseling-learning: A Whole-person Model for Education. Grune & Stratton, New York.

Curran, Charles Arthur 1976: Counseling-learning in Second Languages. Apple River Press, Apple River, Illinois.

Goldberg, Adele E. 1995: Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. University of Chicago Press, Chicago.